İran’daki Protestoların Sosyolojisi ve Rejimin Geleceği

2017 yılının son günlerinde İran’da başlayan protestolar birçok kişi için sürpriz olmadı. Uzun süredir ambargolarla karşı karşıya kalan İran, içine düştüğü ekonomik dar boğazın yanı sıra hâlihazırda müdahil olduğu bölgesel savaşlar sebebiyle de ciddi mali harcamalar yapıyor. Bu durum İran’ı çift yönlü olarak etkiliyor.

İran’ın Suriye, Yemen, Irak ve Lübnan’da yürüttüğü savaşlara mali kaynak ayırması, içeride ciddi bir muhalefetin oluşmasına ve uygulanan politikalara duyulan memnuniyetsizliğin somut bir şekilde ortaya çıkmasına sebep oldu. İran halkının büyük bir bölümü, ülke kaynaklarının dışarıya harcanmasını gereksiz gördüğünden ülkede yönetime muhalefet eden ciddi bir kesim oluşmuş durumda. Ancak İran, söz konusu savaşlara sağladığı destekle 1979 yılından itibaren kurmaya çalıştığı muhafazakâr milliyetçi kimliğini güçlendirmeyi amaçlıyor. Vekâlet savaşları sayesinde iç kamuoyunu belli prensipler dâhilinde düşünmeye sevk ederek ülke kimliğinin oluşmasına ve daha geniş kitlelerin mobilizasyonunu sağlamaya çalışıyor. Yabancı topraklarda savaşan, ölen ve kahramanlaştırılan figürler, İran sokaklarında sergilenmek suretiyle bu kimlik siyaseti daha basit ve somut hale getiriliyor.

Protesto gösterilerinin başlamasıyla birlikte özellikle bölge ülkelerinde İran müesses nizamının değişip değişmeyeceği üzerine tartışmalar yoğunlaştı. Elbette her tür dünyevi iktidarın ve gücün bir sonu var. Ancak mevcut şartlar ve konjonktür altında İran’daki nizamın bu aşamada yıkılması o kadar kolay değil. Zira nizamın devrilmesinden önce devletin elinde düzeni korumak için kullanabileceği birçok enstrüman olduğunu hatırlamak gerekir; yani protestoların başlamasıyla rejimin düşmesi arasında mevcut sistemin henüz kullanmadığı ve hazır bekleyen birçok mekanizma var.

Ancak bugün böyle bir algının oluşmasında özellikle sosyal medyanın rolü büyük. Bilhassa Arapça ve İngilizce konuşulan dünyadan gösterilere verilen destek, reel olmayan böyle bir beklentinin oluşmasına zemin hazırladı. Bu noktada, bölge ile ilgili genel olarak yanıltıcı ve çoğu zaman da haksız ve gerçekçi olmayan algılamalar oluşmasına sosyal medyanın sebebiyet verdiğini söylemek gerekir.

Gerçi, her ne kadar İran’da çeşitli sorunlar mevcut olsa da İran devleti Türkiye ile birlikte bölgesindeki en köklü devlettir. Önemli bir askerî birikime sahip olmasının yanı sıra İran’ın köklü bir tarihi ve siyasi tecrübesi vardır. Tıpkı Türkiye’nin darbe ve terör saldırılarına karşı koyma becerisi, insan kaynağı ve sahip olduğu teknik tecrübesi gibi, İran’ın da benzer nitelikleri olduğunu belirtmek gerekir.

Göstericilerin ve Karşıtların Sosyolojisi

İran’da bir yandan protesto gösterilerinin sosyopolitik, ekonomik ve siyasal sebeplerini anlamaya çalışırken diğer yandan da sokaklara çıkan kitlelerin sosyolojisini okumaya çalışarak yapılacak değerlendirmeler, söz konusu somut veriler üzerinden İran’ın geleceği ile ilgili daha sağlıklı tahminlerde bulunma imkânı verecektir.

Günümüz İran’ının toplumsal yapısına bakıldığında rejimin lanse etmeye çalıştığı gibi homojen ve tek tip bir toplum olmadığı görülür. Etnik, kültürel, dinî ve siyasi olarak İran toplumunda çok farklı grupların var olduğu bilinmektedir. Örneğin Şah yanlısı gruplar olduğu gibi, 2009 yılında ortaya çıkan Yeşil Hareketi fikrini savunan, daha liberal ve daha özgür bir toplum tasavvur eden grupların yanında ABD başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde oluşan diaspora ve Halkın Mücahitleri gibi silahlı çözüm fikrini savunan geniş yelpazede yayılmış çeşitli gruplar mevcuttur. Diğer yandan muhafazakâr kesim içinde de türlü fraksiyonlar olduğu görülmektedir. Rafsancani kanadından Ahmedinejad’a kadar İran siyasetinde aktif olan isimlerin yanında güvenlik bürokrasisi içinde olan Devrim Muhafızları ve Besic milis grupları ile güçlü emekli komutanların ve bölgede yönettikleri vekâlet savaşlarını temsil eden çıkar gruplarının mevcudiyeti, İran’ın siyasi ve sosyal görünümünü çeşitlendirmektedir. Üstelik İran’ın geleneksel toplumunda ulemanın ve mollaların günümüzde devletle meczedilmiş hale gelen güvenlik, ekonomik ve sosyal grupların yaşadığı zihinsel ve cemaatsel dönüşüm de ayrı bir meseledir. Böyle bir tabloda toplumsal güç gruplarının İran’da giderek arttığı ve aralarındaki ihtilafların daha da derinleştiği görülmektedir. Bu anlamda protestoların böyle bir boyutu olduğu ve uzun vadede İran rejimini nasıl etkileyeceği cevaplanması gereken önemli bir soru olarak önümüzde durmaktadır.

***

Protestolara katılanların sosyolojisine baktığımızda rejim karşıtı slogan atan insanların çok genç yaşlarda olduklarını görüyoruz. Çoğunluğu üniversite çağındaki gençlerden oluşan göstericiler arasında lise öğrencileri dahi var. Gençlerin bu arayışı, hem ekonomik hem sosyal hem de siyasal olarak sistemde yer bulamayışlarının bir sonucu. Göstericilerdeki öfke ve kızgınlığın sadece maddiyatla ilgili olmadığı, ülkede rejim açısından da bir şeylerin iyi gitmediği anlaşılmakta. Son günlerde güvenlik güçlerine ve hükümet binalarına karşı girişilen şiddet içerikli öfke ve nefret eylemleri, İran'daki nizamın geldiği nokta açısından oldukça fikir verici bir durum. Ayrıca Humeyni ve Hamaney'in fotoğraflarının yakılması ve Suriye başta olmak üzere bölgede savaşan İran askerlerinin posterlerinin yırtılması da halkın dış politika ile ilgili memnuniyetsizliğinin bir başka ifadesi.

Protesto gösterilerinde ve bunlara karşıt yapılan gösterilerde katılımcılar arasındaki önemli bir diğer grup da kadınlar. İran'da hem Şah döneminde hem de devrimden sonra toplumla entegre olan kadınlar, sosyal hayatın birçok alanında aktif bir profil çizmekte. Kadınların bu gösterilerde de merkezî konumda yer aldıkları görülmekte. Bir yanda rejimin dayatması sonucu sembolik olarak başları örtülü olan kadınlar diğer yanda karşıt göstericiler arasındaki muhafazakâr kapalı kadınlar, gösterilerin akıbeti ve rejimin geleceği açısından önemli ve etkili bir pozisyona sahipler.

İran'daki kadınların İslam dünyasının diğer pek çok ülkesinde olduğu gibi ciddi sorunları var. Bu genel sorunlar dışında İran'daki kadınlar artık kronikleşmiş hem ahlaki hem iktisadi hem de sosyal başka birtakım sorunlarla da karşı karşıyalar.

Protesto gösterilerinin yaşandığı ilk günlerden itibaren rejim yanlıları da sokağa çıktı. Söz konusu gruba bakıldığında, bu kişilerin güvenlik görevlileri ve mollalar dışında, orta yaşlı ve daha ileri yaştakiler olduğu görülüyor. İran'ın dinî lideri Ayetullah Hamaney'in çağrısıyla karşıt gösterilere katılanların dindar ve muhafazakâr mollalarla birlikte 40-60 yaş arasındaki kişilerden oluştuğu görülüyor. Bu da rejimin gençler arasında cazibesini yavaş yavaş kaybettiğini ve acil olarak bir ıslah ve restorasyona ihtiyaç olduğunu ortaya koyuyor.

Başka bir ifade ile bugün sokaklarda gösteri yapanlara bakıldığında rejim taraftarlarının sayısının daha yüksek olduğu görülse de uzun vadede bunun böyle sürdürülmesinin çok da kolay olmadığı anlaşılıyor.

Protestoların dikkat çeken bir diğer özelliği de beklenenin aksine olayların dinî veya etnik azınlıkların bir isyanı olarak değil muhafazakâr bir belde olan ve bizzat Farisilerin yoğun yaşadığı bir yerde başlamış olması. İran'daki gösterilerin ağırlıklı olarak muhafazakârların yaşadığı yerlerde çıkması ve genelde küçük şehirlerde yoğunlaşması, bu noktada ele alınması gereken bir diğer önemli veri. Ülkede nükleer anlaşmadan sonra oluşan ekonomik rahatlamadan başta Tahran olmak üzere büyük şehirlerin yararlandığı görülüyor.

İran'da sokaklara çıkan insanlar ülkenin önemli bir gerçeğini temsil ediyor. İran'ın belki de önündeki süreçte anlaması gereken ama bugüne kadar anlamaktan kaçındığı bir diğer kesim de her yıl tatil amaçlı Türkiye'ye gelen milyonlarca İranlıda kendini gösteriyor. Yani Türkiye'ye tatil amaçlı gelen bu insanların sosyolojisi, aslında resmî söylemin dışında kalan ve rejimle tam bir tenakuz içinde olan kesimin durumunu yansıtması açısından önemli.

Müesses Nizamın Geleceği

İran'daki müesses nizamın idarecilerinin başlangıçta bu gösterilere nasıl karşılık verecekleri konusunda tereddütte oldukları görüldü. Ardından yapılan peş peşe açıklamalarla bütün bunların dışarıdan idare edilen bir komplo olduğu belirtildi. Özellikle ABD ve İsrail karşıtı klişeleşmiş bir söylemle göstericilere karşılık verildi. Son olarak da insanlar mevcut nizam lehine sokaklara çıkmaya teşvik edildi ve protesto gösterileri büyük ölçüde etkisizleştirildi.

Söz konusu olaylar aslında İran müesses nizamında bazı problemlerin var olduğunu ve bu problemlerin ülkeyi orta vadede etkileyeceğini göstermekte. Protesto olaylarının arka planında yukarıda bahsedilen

unsurların tetikleyici etkisi önemli bir unsur olsa da ülkede şimdiye kadar kronikleşmiş olan bu sorunların çözümüne dair ufukta görünen bir ışığın olmaması da ayrı bir mesele. Bu sorunların başında etnik ve dinî eşitsizlik, gelir dağılımındaki dengesizlik, asimilasyon politikaları, kadın sorunu, kamuda gençlerin temsiliyet eksikliği, gelecekle ilgili kaygılar vb. sayılabilir. Bunlar aslında İran müesses nizamının on yıllardır biriktirdiği ve henüz nasıl bir çözüme kavuşturacağı konusunda bir fikri olmadığı meseleler. Dolayısıyla önümüzdeki süreçte İran'daki istikrarı ve rejimin geleceğini kronikleşmiş bu sorunların belirleyiciliği bariz bir şekilde ortada.

İran müesses nizamının artık ne Suriye'deki Afganistan-Pakistan ve Orta Asyalı başıbozuk milis grupları ne Irak'taki büyük katliamlara ve insan hakkı ihlallerine sebep olan Haşd-i Şabi gruplarını ne Yemen'deki Ensarullah hareketini ne de başta Bahreyn olmak üzere bölgede istikrarsızlaştırıcı unsur olan başıbozuk grupları maddi ve lojistik olarak eskisi gibi desteklemesinin mümkün olmadığını, bu politikalarını tekrar gözden geçirmesi gerektiğini belirtmek gerekir. Bunun için bu duruma karşı İran, bölgesel politikalarında revizyona gidip daha geniş bir diyaloğa hazır olmalıdır. İran rejimi hem içeride hem de bölgesinde bazı politikalarını değiştirmez ve daha geniş bir bölgesel diyalog için adım atmazsa 20 yıl sonra bu sorunlar daha da kronikleşerek kendisi için hem dış hem de iç siyasette ciddi manada tehlikeli bir duruma evrilebilir.

Rejim, söz konusu durumu sadece dış komplo olarak nitelendirip sosyolojik ve toplumsal fay hatları üzerinden reform ve ıslaha gitmezse ileride daha da sıkıntılı bir sürece girecektir.

Sonuç olarak ülkedeki politika yapıcıların İran halkının siyasal, ekonomik ve sosyal taleplerine çözüm üretme konusunda giderek daha da zorlandığı görülüyor. İran Devrimi insanların gözünde cazibesini giderek daha da yitiriyor. İran'ın önemli sorunları arasında, halkın günlük problemlerinin sağlıklı ve rasyonel bir zeminde tartışılmaması ve çözüm üretme konusunda giderek zorlanılması geliyor. Rejimin yalnızca güvenlik politikalarına tutunmasının orta ve uzun vadede son derece zorlu bir süreci getireceği de muhakkak. İran'da tarihsel açıdan süreklilik arz eden toplumdaki modernleşme, devrimle birlikte çarpık dinî sekülerleşmenin ve dengesiz ekonomik dağılımın getirdiği problemlerin çözümü konusundaki tıkanıklığın bir sembolü haline gelmiş durumda. Dinî anlayışını, yaşantısını ve fikirlerini güvenlik düzeyine indirgeyen İran'ın sıkıntılarını sadece ekonomik düzlemde çözülebileceğine dair de bir emare söz konusu değil.

Önümüzdeki günlerde de İran'da yukarıda bahsedilen ekonomik, güvenlik ve siyasal grupların çıkar mücadelesinin devam edeceğini ve orta vadede bu durumun yansımalarının değişik şekillerde görüleceğini tahmin etmek zor değil. Üstelik Ayetullah Ali Hamaney'in ilerlemiş yaşı ve hastalığı göz önünde bulundurulduğunda, temsil ettiği makamı ve gücünün ciddi etkilerini görmek de mümkün.